

Tilcsik György

AMIKOR MÁR A LÓGANÉJ SEM SEGÍTETT

A patrióta kanász és az idegenszívű kovácslegény véres összetűzése, netán az 1848. évi forradalom előszele egy Vas vármegyei kocsmában?

A mikrotörténelem mint történelemkutatási irányzat a kvantitatív társadalomtörténet, illetőleg általában a normatív, azaz makrocélú történészi vizsgálatok hiányosságainak és korlátainak felismerése nyomán az 1970-es években született meg, a következő évtizedben pedig megerősödve és széles körben, így Magyarországon is elterjedve számos újszerű és értékes eredményt hozott. Alapvető jellemzője, azaz első számú attribútuma, hogy általában egy személyt vagy kisebb közösséget, illetőleg egyetlen — legyen az politika- vagy köztörténeti szempontból jelentős vagy éppen lényegtelen — eseményt rendkívül alapos és aprólékos, lehetőség szerint minden elérhető és lehetséges forrás felhasználásával vizsgál meg. Ugyanakkor a mikrotörténelem nem kevésbé fontos és lényeges eleme — és erre elsősorban jól és szerencsésen megválasztott téma szolgálhat biztosítékul —, hogy a produkált kutatási eredmények és bemutatott folyamatok a makrotörténelem számára is értékesek és felhasználhatók legyenek, azaz magas határfokkal érvényesüljön a „cseppben a tenger” elve.

Jelen publikáció is a mikrotörténelem megközelítési és feldolgozási módszereinek alkalmazásával igyekszik a maga elé tűzött feladatot teljesíteni.¹

*

¹ Mindezekről, valamint a mikrotörténelem kül- és belföldi eredményeiről lásd *Gyáni Gábor*: A mindennapi élet mint kutatási probléma. *Aetas* (1997: 1. sz.) 151–162.; *Giovanni Levi*: A mikrotörténelemről. In: *Történeti antropológia. Módszertani írások és esettanulmányok.* (Replika könyvek 7.) Szerk. Sebők Marcell. Bp. 2000. 127–146.; *Mikrotörténelem. Vívmányok és korlátok.* A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai. (Rendi társadalom – polgári társadalom 12.) Szerk. Dobrossy István. Miskolc 2003. 456.; *Mikrotörténelem másodfokon.* (Mikrotörténelem 4.) Szerk. Papp Gábor, Szijártó M. István. Bp. 2010. 304.; *Szijártó M. István*: Mi a mikrotörténelem? *Aetas* (1996: 4. sz.) 157–185.; *Uő*: A mikrotörténelem. In: *Bevezetés a társadalomtörténetbe.* (Osiris tankönyvek) Szerk. Bódy Zsombor, Ö. Kovács József. Bp. 2003. 494–513.; *Uő*: A történész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata. (Mikrotörténelem 7.) Bp. 2014. 273. A fentebb felsorolt munkákban, valamint az azok szerves részét képező szakirodalmi hivatkozásokban és felsorolásokban bőséges számú olyan kül- és belföldi publikáció szövege, illetőleg bibliográfiai hivatkozása található meg, amelyek pontosan reprezentálják és egyértelműen igazolják a mikrotörténeti vizsgálatok tematikai sokféleségét és jellemző szakmódszertani sajátosságait. Egyúttal felhívjuk a figyelmet Sz. Kristóf Ildikó alapvetően történeti antropológiai beállítottságú és ihletettséggű, de a mikrotörténeti vizsgálatokra jellemző kutatási és feldolgozási módszereket is használó, csaknem másfél évtizede megjelent tanulmányára, amely egy, az alább bemutatandó esettel

A kulturált vagy kulturálatlan ital-, azon belül az alkoholfogyasztás nyilvános színhelyeinek egy-egy szűkebb vagy tágabb közösség életében betöltött szerepének vizsgálatával, eltekintve a kérdéskör szignifikánsan orvostudományi — belgyógyászati és mentálhigiéniai — vonatkozásaitól, elsődlegesen a néprajztudomány foglalkozik.² A magyar nyelvben fellelhető, régebbi és új keletű választékos elnevezések — kocsmá, romkocsmá, ivó, csapszék, italmérés, italbolt, talponálló, poharazó, borozó, bormérés, borkimérés, borkóstoló, borharapó, borbár, söröző, sörház, sörkert, sörcsarnok, sörbár, kisvendéglő, vendéglő, étterem, csárda, fogadó, vendégfogadó, resti, mulatóhely, lokál, bár stb. —, illetőleg szleng kifejezések — csehó, kricsmi, krimó, lebuji, késdobáló, köpködő, becsületsüllyesztő stb. — feltűnően magas száma egyrészt e vendéglátásra és ital-fogyasztásra szakosodott helyek funkcionális és műfaji sokszínűségét mutatja, másrészt pedig azt bizonyítja, hogy létrejöttük és elterjedésük óta folyamatosan fontos szerepet töltenek be a magyar társadalom széles tömegeinek életében.

Ugyanakkor tény, hogy az itteni mindennapok történéseiről — egy-két speciális típushelyzetet leszámítva — sajnálatos módon viszonylag keveset őriztek meg az írásos források, mivel a vendéglátóhelyek inkább az önfelédtt szórakozás és a gondtalan kikapcsolódás nyilvános közösségi terei voltak, és ha azokban mégis például bizalmas jellegű megbeszélésekre került sor, akkor az érintetteknek — érthető módon — egyáltalán nem állt érdekében az elhangzottak írásos rögzítése vagy éppen nyilvánosságra hozatala.

Az előbb említett kivételes esetek közé tartoztak egyrészt azok, amelyek során valamely okból titkolni kívánt találkozóról egy harmadik személy készített — megbízás alapján vagy éppen önszántából — feljegyzéseket vagy adott szóbeli információkat, másrészt pedig azok az alkalmak — és ezek számítottak gyakoribbnak —, amikor egy kocsmában, ivóban, vendéglőben vagy étteremben valamilyen bűncselekmény — lopás, randalírozás, verekedés vagy éppen gyilkosság — történt. Ezeket ugyanis az eset súlyával arányos, többé-kevésbé alapos vizsgálat követte, melynek során keletkezett iratok sok érdekes és hasznos adattal szolgálnak nemcsak az adott vendéglátóhelyen megforduló szemé-

több hasonlatosságot mutató, de kimenetelét tekintve korántsem tragikus kocsmái összetűzést tárt fel és járt körül igen alaposan. E publikáció is dokumentálja a mikrotörténelem és a történeti antropológia közötti erős szakmai és módszertani kapcsolatot és átfedést: *Sz. Kristóf Ildikó*: A gulyások, a szentek és a bor. Egy 18. század végi istenkáromlás „sűrű” története. In: *Nép kultúra – népi társadalom*. 21. (A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve 21.) Szerk. Vargyas Gábor. Bp. 2003. 165–194.

² *Ballai Károly*: Magyar kocsmák és fogadók a XIII–XVIII. században. Bp. 1927. 144.; *Dobrossy István*: A miskolci vendégfogadók és a vendéglátás története, 1745–1945. (Borsodi kismonográfiák 21.) Miskolc 1985. 150.; *Horváth Sándor*: Fogadók, kocsmák Vas vármegyében a 18–20. században. Előmunkálatok a Vasi Múzeumfaluban bemutatandó csehimindszenti fogadóhoz. In: *Savaria*, 2011. (A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 34/1.) Szerk. Illés Péter. Szombathely 2011. 183–225.; *Sári Zsolt*: „Csikósok oltárja, juhász kápolnája, betyárok barlangja, ringvóknak tanyája...”. Csárdák a Tisza mentén. In: „A Tiszavölgy: fajtánk bölcsője”. Ezer év a Tisza mentén. Szolnok 2000. 303–316.; *Uő*: A resti. (Skanzen füzetek) Szentendre 2011. 43.; *Uő*: Kocsmatörténet. (Skanzen füzetek) Szentendre 2013. 40.; *Szövényi István*: Kőszegi vendégfogadók a XVII. és XVIII. században. In: *A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Évkönyve*, 1976. Szerk. Borza Tibor. Bp. 1976. 81–97.

lyek számáról és összetételéről, hanem az ott dívott szokásokról, szórakozási formákról, végső soron tehát a hétköznapi élet eseményeiről.

Az alábbiakban egy ilyen jól dokumentált — a néhai kitűnő történész, Vörös Károly szavaival élve: nem tanulság nélküli —, tragikus kimenetelű verekedés, nevezetesen egy Vas vármegyei falusi kocsmában az 1840-es évek második felében megtörtént és természetesen bor- és/vagy pálinkagőzzel bőségesen „átitatott” bűneset körülményeinek feltárására és közzétételére vállalkozunk, mégpedig oly módon, hogy a végül gyilkossághoz vezető összetűzés kialakulását és magát a bűncselekményt, majd pedig a tettes elleni eljárást elsődlegesen, de nem kizárólag, a vármegyei büntető törvényszék regisztraturájában fennmaradt periratok alapján mutatjuk be.

A büntett rekonstrukciója

1847. április 11-én — ez a húsvét utáni első vasárnap volt — vacsorájának elköltését követően, este 8 óra tájban a Szombathelytől délre, hozzávetőlegesen 10 km-re, a Körmend felé vezető postaúttól keleti irányban nem messze fekvő, még 200 lakossal sem rendelkező település, Balogfa³ (ma: Balogunyom) kocsmájában megjelent Pontyos János, Szegedy Károly királyi kamarás Kisunyomban, a Balogfától 2 km-re délre, szintén a Körmend felé vezető út mellett lévő, közel 350 lelket számláló faluban⁴ élő, saját közlése szerint 24 éves, Rohoncon (ma: Rechnitz, Ausztria) született, római katolikus vallású, nőtlen kanásza.⁵ Miután itt többek társaságában mulatozott, emlékezete szerint tizenegy, a később kihallgatott tíz tanú közül érdemi információval szolgálni tudó kilenc személy⁶ — név szerint Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, nemes Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály és Schvenk Ferenc — egybehangzó állítása alapján azonban 10 óra tájban összeszólalkozott nemes Kovács István bódi (ma: Nemesbőd) illetőségű,⁷ de Kisunyomban lakó és Győri

³ Balogfának az 1846-ban kiadott szombathelyi egyházmegyei név- és címtár szerint 189 katolikus és 8 zsidó lakosa volt. Schematismus venerabilis cleri dioecesis Sabariensis pro anno MDCCCXLVI. Szombathely 1846. 14.

⁴ Kisunyomban 322 római katolikus, 4 evangélikus, 3 református és 10 zsidó lakos élt ekkor. Uo.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (VaML) Vas vármegyei törvényszéke iratai. Büntetőperes iratok (Mbtir.) Büntetőperes iratai (Btpir.) fasc. 91. nr. 77. A Pontyos János elleni büntetőperes iratai (Pir.). Permellékletek (Pm.). „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.

⁶ A tizedik személy a kocsmáros, Graczer Ferenc volt, aki azonban az esetből semmit nem látott, mivel azalatt a szomszédos helyiségben vacsorázott. VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7.

⁷ A kismemesi falvak közé tartozott Bódön, nemes Kovács Boldizsár és Csire Judit házasságából született Kovács Istvánt 1826. február 4-én keresztelték meg. VaML Mikrofilmtár (Mft.) Bódi római katolikus (r. k.) keresztelési (ker.) anyakönyv (akv.). Kovács Boldizsár birtokában az 1834-ben végrehajtott nemesi összeírásakor mindössze 1/8 belsőtelek és 1/2 hold szántó volt, a 10 évvel későbbi nemesi konskripcióban pedig neve mellett már csupán az 1/8 belsőtelek szerepelt. VaML Vas vármegyei adószedőjének iratai. Nemesi javak összeírásai országgyűlési költségek kivetése céljából. 1834. nr. 42. Bód, 1844. nr. 42. Bód. 1 magyar hold = 1200 bécsi négyszögöl. 1 bécsi négyszögöl = 3,596652 m². 1 magyar hold = 4315,9824 m². *Bogdán István*: Magyarországi hossz- és földmértékek, 1601–1874. (A Ma-

József ottani kovácsmesternél segédként dolgozó legénnyel. A vita és persze az egész ügy kiváltó okát illetően a tanúk közül Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István és Csillag Károly azt állította, hogy a szóban forgó estén a „*balogfai Graczer Ferenc korcsmárosnál muzsika lévén, a meggyilkolt kovácslegény, t[ekintetes] Szalay Imre táblabíró úr Hor[vát] Istók [nevű], 23 [éves], r[ómai] c[atolikus] kocsisa, úgy Csillag Károly nevű, 21 éves, r[ómai] c[atolikus] bérese németet, a rabszemély,⁸ úgy Bokor József héraházi⁹ kanász pedig magyart akartak húzatni*”.¹⁰ Pontyos pedig erről a következőket vallotta: „*becsületesen muzsika mellett sokan magammal mulattunk, de éjfél felé 11 óra tájban öszveszóla[l]koddunk, mert sokan németet, én s [a] héraházi kanász, de talán még többen is, magyart parancsoltunk.*”¹¹ Ugyanakkor az egyik kihallgatott személy, Csillag Károly béres hozzátette, hogy a kanász és a kovácslegény közötti konfliktus igazi és közvetlen kiobbantója az a tény volt, hogy az előbbi az utóbbi borát a földre öntötte.¹²

A szóváltás gyorsan tettelegességbe fordult, amelynek kezdetére és első szakaszára Pontyos így emlékezett vissza: „*Mire elő[re]mentem az asztalhoz, engemet kötekedéseink közt a földhöz vágta a kisunyomi kovácslegény, Szalay Imre t[ábla]bíró úr kocsisa s még többek, kiket nem ismerek. A kisunyomi kovácslegény, Kovács Istók hegyibém térdelvén, lábával rugdozott, mások [a] hajamat húzták, mire a héraházi kanász odajött, s kérte őket, hogy engem a földről eresztenének fel. Én verések közt, [a] héraházi kanász inge ujjába kapaszkodván, saját segítségemmel felkeltem, jöllehet hajamnál fogva mindég [a] föld felé húzattam*”.¹³ Innen azután már nem volt megállás, és a verekedők mindjobban belelendültek, mígnem „*egymást húzták-vonták annyira, hogy a tornácra kiér-*

gyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltárban és történeti forrástudományok 6.) Bp. 1990. 36., 294–295., 320., 407–408., 578., 585.

⁸ A rabszemély: Pontyos János.

⁹ Héraháza (ma: Balogunyom) közvetlenül Balogfa mellett, attól északra fekvő kis falu volt, amely ekkor mindössze 33 lakost — akik mindannyian a római katolikus vallást követték — számlált. Schematismus, 1846 i. m. 14.

¹⁰ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7. Itt mondjuk el, hogy a forrásokból származó idézeteket a könnyebb olvashatóság kedvéért nem betűhív, hanem a mai helyesírási szabályokhoz közelítő formában közöljük. A nyilvánvaló tollhibákat javítottuk, a rövidítéseket feloldottuk, a régiés „cz” és „tz” betűkapcsolatok helyett „c”-t írtunk, a felesleges betűkettőzéseket elhagytuk, a többnyire a „ly” és az „ny” betűk esetén olykor hiányzó „y”-t pótoltuk, miközben a mai helyesírási szabályokat alkalmaztuk a hosszú és a rövid ékezetek megválasztásánál, valamint a szavak egybe- és különírásánál, és ugyancsak a mai helyesírási szabályokhoz igazítottuk a központosítást. Az olvasást segítő kiegészítéseket szögletes zárójelbe tettük, a szükségesnek látszó szómagyarázatok pedig a jegyzetekben kaptak helyet.

¹¹ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.

¹² VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7.

¹³ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.

tek, hol a szerencsétlen szúrás történt.”¹⁴ A kanászlegény erről az alábbiakat mondta kihallgatása során: „Én a földön további hömbölgéseink után az ajtó felé ugorván, mellényem bal zsebjeében lévő bicsak késemet előkaptam, miután már a húshagyó [kedd] előtti vasárnap is egyszer a korcsmából kivetett, eszembe jutván, és a nálam nyitva lévő késemmel [a] kisunyomi kovácslegény ágyikába szúrtam, jóllehet én a döfist [a] lábába kívántam irányozni, de ez máshova esett. Erre a legény eljajdult”.¹⁵

Közbevetőleg hívjuk fel a figyelmet arra, hogy az itt emlegetett incidensnek, mely a húshagyó kedd, azaz a nagyböjt kezdetét megelőző nap előtti vasárnapon — amely 1847-ben február 14-ére esett — Pontyos és Kovács István között zajlott le, — amint arról a későbbiekben szó lesz — a gyilkosság megítélése, helyesebben minősítése szempontjából nem elhanyagolható következményei lettek. Ez az affér a kisunyomi fogadóban történt, melynek során a kanász és a kovácslegény összeszólalkoztak, és — Ekamp József fogadós elmondása szerint — az előbbit az utóbbi „botjával megütötte, erre ez azon fenyegetéssel válaszolt: »Megállj, ezt még megbánod!«”¹⁶

Visszatérve az 1847. április 11-én este 10 óra tájban a balogfai kocsmában történt szóváltásra és verekedésre, majd az azt lezáró késszúrásra, feltűnő, hogy utóbbi cselekményt a kilenc kihallgatott és jelen volt személy egyike sem látta, ami arra enged következtetni, hogy a szúrás pillanatában csak Pontyos és Kovács tartózkodott a kocsmá tornácán. Négy tanú, név szerint nemes Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály és Schvenk Ferenc — jóllehet ugyanabban a helyiségben mulatoztak, ahol a vita kezdődött és a dulakodás egy része lezajlott — arra való hivatkozással, hogy ők külön asztalánál ültek, nem tudtak vagy nem akartak használható információval szolgálni sem az összetűzés okáról, sem pedig a verekedés lefolyásáról.¹⁷

Ugyanakkor mind a kilenc tanú egybehangzóan azt állította, hogy a késszúrás megtörténtéről csak akkor szereztek tudomást, amikor a kovácslegény a tornacról erősen sápadtan tért vissza a kocsmahelyiségbe, „*azt mondván: »A Szegedy kanásza agyonszúrt.« S ugyan egy pár perc múlva lerogyott, s a vére erősen folyt.*”¹⁸

A szúrást követően Pontyos ahelyett, hogy az általa megsebesített Kovács István segítségére sietett volna, igaz, csak átmenetileg, de elmenekült a kocsmából. A tettét követő napon lezajlott kihallgatásán erről így vallott: „*én szűrőmet és kalapomat, mely az ajtó mellett függött, otthagytam, hazafutottam. Az is-*

¹⁴ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7.

¹⁵ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.

¹⁶ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „E”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Pontyos János életmódjáról. Szombathely, 1847. szeptember 17.

¹⁷ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7.

¹⁸ Uo.

tállóba mentem, hol rongyos szűrömet hegyibém vévén, lelkiismeretemtől gyötörtetve az emlétett balogfai helységbe visszamentem, az általam megdöftöttet megnézendő.”¹⁹ A kihallgatott személyek igazolták a kanász ezen állítását, amikor úgy emlékeztek, hogy Pontyos „a korcsmából a szűrés után anélkül, hogy valaki űzőbe vette volna, eltávozott, s később egy avított szűrben s rossz sapkában ismét visszatért.”²⁰

Időközben a kocsmában jelen lévők megpróbálták ugyan a Kovács István combsebéből folyó vérzést megállítani vagy legalább csillapítani, de hiába, a legény rövid idő alatt olyan mennyiségű vért veszített, hogy meghalt. Másnap Hinrichs Vilmos vármegyei fősebész az elvégzett halottszemlééről készült jelentésében erről az alábbiakat írta: Kovács István április 11-én a balogfai kocsmában „állítólag este mintegy 10 óra tájban késsel megszurátott, mely után nagymennyiségű vére elfolyván, 11 óraker éjféltájban, minekutána minden orvosi segítség nélkül hagyatott, és semmi egyéb vérelállító szer, mint lóganéj feltétele, használtatott volna, megszűnt lenni.”²¹

Azt követően, hogy a lótrágya célirányos vérzéscsillapító hatásán és erre való kifejezett alkalmasságán itt és most még a felszínes töprengést is mellőzve könnyedén túllépünk, vegyük szemügyre közelebről a Kovács Istvánon ejtett sebet. Hinrichs vármegyei fősebész annak pontos helyét és méreteit így határozta meg: „a bal comb felső részén, elől kéthüvelyknyire²² a Poupart nevű szalag²³ alatt, egyhüvelyknyi keresztben menő, friss[en] ejtett szűrés, melynek mélysége két és fél hüvelyknyi vala. Elmellőzvé a köztakarót²⁴ — vagyis a seb környékének teljes feltárása után — Hinrichs a következőket tapasztalta és rögzítette jelentésében: „a belső csip[ő]horpasz-²⁵ a háromfejű-²⁶ és [a] fésűizom²⁷

¹⁹ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.

²⁰ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egeváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7.

²¹ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „B”. Hinrichs Vilmos vármegyei fősebész jelentése Kovács István holttestének megvizsgálásáról. Szombathely, 1847. április 12.

²² Hüvelyk: hossz mérték. 1 bécsi hüvelyk = 2,634 cm. *Bogdán I.*: Magyarországi hossz- és földmértékek i. m. 35., 142–143., 568.

²³ Poupart-szalag vagy ágyékszalag (ligamentum inguinale): a has és comb határán elhelyezkedő erős, inas köteg. *Werner Platzer*: Anatómia. 1. (SH Atlasz 15.) Bp. 1996. 86–87., 100–101.

²⁴ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „B”. Hinrichs Vilmos vármegyei fősebész jelentése Kovács István holttestének megvizsgálásáról. Szombathely, 1847. április 12.

²⁵ A belső csipőhorpaszizom (musculus iliopsoas) két izom, a nagy horpaszizom (musculus psoas major) és csipőizom (musculus iliacus) egyesülésével jön létre. *Platzer, W.*: Anatómia i. m. 94–95., 230–231., 398–399.

²⁶ Hinrichs tévesen nevezte a szóban forgó izmot háromfejűnek. Ez ugyanis a test legerősebb izma, a négyfejű combizom (musculus quadriceps femoris), amelynek részei: 1. az egyenes combizom (musculus rectus femoris), 2. a belső vaskosizom (musculus vastus medialis), 3. a középső vaskosizom (musculus vastus intermedius) és 4. a külső vaskosizom (musculus vastus lateralis). *Platzer, W.*: Anatómia i. m. 228–229., 244–245., 398–399.

²⁷ Fésűizom (musculus pectineus). Uo. 236–237., 338–339.

*általszavva,*²⁸ és a szárvérér */:vena oraralis:/*²⁹ megnyitva találtatott.³⁰ Ez hétköznapi szavakkal fogalmazva azt jelenti, hogy a kovácslegényt bal combján, a combtőtől számított nagyjából 5,3 cm-re, a comb függőleges középvonala táján érte a vízszintesen tartott penge szúrása, és a keletkezett seb nyílása nagyjából 2,6 cm, mélysége pedig hozzávetőlegesen 6,6 cm volt. A jókora méretű, csaknem 3 cm széles késpenge így átvágta az izmokat, és elérve a combban futó verőeret, azt is megnyitotta, aminek következtében az így keletkezett sebcsatornán keresztül intenzíven ömlött a vér a kovácslegény combjából.

Mindezek figyelembevételével a vármegyei főbész papírra vetett konklúziója így szólt: „*a megholt valamely éles eszközzel megsebesítettett, és orvosi segítség nélkül hagyatván, vérhiány miatt múlt ki a világból. Eszerint alázatos véleményem odajárul, hogy ezen sebzés a magába hagyottak közé tartozandó.*”³¹ Csak zárójelben jelezzük, hogy e szakvéleménynek a Pontyos elleni per során, azon belül is a büntett minősítésénél és megítélésénél nagyon fontos szerep jutott.

Még élt a kovácslegény, amikor Pontyos János a balogfai kocsmától nagyjából 2 km távolságra lévő Kisunyomból visszatért tettének színhelyére. Arra pontosan emlékezett, hogy a zajongásban többen is egyre azt mondogatták, hogy Kovács hamarosan meghal, és ez néhány perc múlva be is következett.³² A tanúk úgy nyilatkoztak, hogy a kovácslegény még haldoklott, amikor néhányan a jelenlévők közül az alábbi szavakkal fordultak a kanászhoz: „*Nézd meg a keresztfiadat, s kösd fel az állát!*»³³ Az események alakulása miatt már nyilván erősen megszeppent vagy inkább megrémült Pontyos szót fogadott, és miután Kovács István kiszenvedett, ő kötötte fel annak állát.

Ezt követően Pontyos vallomása szerint több, a kihallgatott tanúk állítása szerint azonban egy személy a tettes elfogását és megkötözését indítványozta,³⁴ ám a kanászt „*a jelenvoltak egyike sem bátorkodott megfogni, hacsak maga önként szűrét nyakából kivevé, sapkáját ledobván, a megkötözhetésre magát át nem engedi, azon mondással: »Gyilkos vagyok, kötözzenek meg!*»³⁵ Pontyos ugyanígy idézte fel az eseményeket: „*én [a] nyakamból [a] szűrőmet kivetvén,*

²⁸ Általszavva: általszabva, azaz átvágva.

²⁹ Szárvérér: combverőér, amelynek latin neve helyesen vena femoralis. Uo. 228–229., 390–391., 396–397., 398–399.

³⁰ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „B”. Hinrichs Vilmos vármegyei főbész jelentése Kovács István holttestének megvizsgálásáról. Szombathely, 1847. április 12.

³¹ Uo.

³² VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.

³³ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7.

³⁴ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.; VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7.

³⁵ Uo.

*önkénytesen kezeimet hátratéve, s magamat nekik a megkötözésre általadtam, jól tudván, hogy nagy bünt követtem el.*³⁶

Két jelen lévő és kihallgatott személy — nemes Boda Imre és Horvát Mihály — szerint a kanász nagyjából ekkor vagy nem sokkal azelőtt, mintegy tette magyarázatául kijelentette, „*hogy azért gyilkolta meg a kovácslegényt, mivel már egyszer a kisunyomi korcsmából is kidobta, s megtiporta*”³⁷ őt. Pontyos vallomásában egy szóval sem említette e számára kétségtelenül hátrányos, sőt terhelő tartalmú megnyilatkozását, annyit azonban az egész történet lezárásaként elmondott, hogy három balogfai illetőségű személy, név szerint Varga József, Ebenhart Károly és Vad István kötözték meg, majd kísérték el és adták át a Kisunyomban lakó Egerváry Lajos alszolgabírónak.³⁸

Közbevetőleg mondjuk el, hogy Magyarországon a vármegyék számára az 1723:73. törvénycikkely 2. §-a biztosította az ügynevezett pallosjogot, azaz a halálos ítéletek meghozatalának lehetőségét,³⁹ ám az csak akkor lépett hatályba, ha megjárta a szükséges fellebbviteli fórumokat és az uralkodó is jóváhagyta.⁴⁰ A megyék törvényszéke elé tartozott többek között a pallosjoggal rendelkező földesurak hatalma alatt nem álló jobbágyok minden büntetőpere. Az 1791:43. törvénycikkely előírása szerint a megyei törvényszékek előtt lefolytatott büntetőpereket az érintettek a két bíróságból, a Királyi Táblából és a Hét-személyes Táblából álló Királyi Kúriára fellebbezhették. Nem nemes személyek azonban e lehetőséggel csak abban az esetben élhettek, ha az elsőfokú ítélet halál, legalább háromévi szabadságvesztés vagy egyszerre 100 botütés volt. Ilyen esetekben az ügyet a Királyi Tábla tárgyalta, és onnan a Hét-személyes Táblára csak akkor került tovább, ha a Királyi Tábla jóváhagyta a halálos ítéletet.⁴¹

Pontyos János ellen ügynevezett sommás, azaz szóbeli büntetőpert indítottak, mely eljárás a következő négy, ügynevezett perszaktól állt: 1. Az előkészületi perszak. 2. A törvényszék előtti eljárás. 3. A perorvoslati szak. 4. A végrehajtási perszak.⁴²

A Pontyos János elleni per előkészületi szakasza

Az előkészületi perszak az eljárás megindítását, a szükséges vizsgálatok elvégzését és a tanú vagy tanúk kihallgatását foglalta magában. Ennek megfe-

³⁶ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.

³⁷ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7.

³⁸ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.

³⁹ Magyar Törvénytár. 1657–1740. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1900. 631.

⁴⁰ *Palugyay Imre*: Megye-rendszer hajdan és most. 1. Pest 1844. 166–167.

⁴¹ *Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre*: A magyar bírósági szervezet és perjog története. 2., bőv. kiad. Kieg., jegyz. Béli Gábor. Zalaegerszeg 1996. 94–95., 102–103., 111–114.; *Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László*: Magyar állam- és jogtörténet. 2. kiad. Bp. 1975. 255–258.; *Fényes Elek*: Magyarország leírása. 1. Pest 1847. 188–189.; Magyar Törvénytár. 1740–1835. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1901. 191., 193.

⁴² Ezek ismertetését lásd *Bónis Gy. – Degré A. – Varga E.*: A magyar bírósági szervezet i. m. 175–189.

lelően a gyilkosság megtörténte után gyorsan mozgásba lendült a vármegyei adminisztráció gépezete, és Egerváry Lajos alszolgabíró⁴³ már másnap, azaz 1847. április 12-én Kisunyomban ki is hallgatta Pontyost. A kanászhoz intézett első kérdés nevére, születési helyére, foglalkozására, életkorára és családi állapotára, a második pedig elfogásának körülményeire irányult. Miután ezekre sorban és rendben válaszolt, Egerváry felszólítására részletesen beszámolt az előző estén a balogfai kocsmában történekről attól kezdődően, hogy vacsorája elfogyasztása után, este 8 óra tájban betért oda, egészen addig, hogy megkötöztek és átkísérték Kisunyomba. A negyedik és egyben zárókérdésre — amely esetleges korábbi büntetését és személyes vagyonát firtatta — a kanász elmondta, hogy 1847 januárjában ellopott 1 mérő⁴⁴ árpát, ám amikor emiatt Egerváry alszolgabíró kezére került, az 1 mérő negyedrésze már hiányzott. Ezért az alszolgabíró a hiányzó gabona megtérítésére, továbbá arra kötelezte, hogy a templom javára fizessen 25 garast, vagyis 1, sajnos nem tudjuk, hogy pengő- vagy váltóforint 15 krajcárt.⁴⁵ A kanász közlése szerint kihallgatásakor az egyháznak járó pénzüsszeggel még tartozott, és hozzátette, hogy személyes ruházatán és megszolgált béréen kívül semmilyen vagyona nincs.⁴⁶

Újlag hangsúlyoznunk kell, hogy vallomása során Pontyos nem szólt egy szót sem a kovácslegény elhunytá után tett azon kijelentéséről, mely szerint azért szúrta meg Kovács Istvánt, mert az korábban a kisunyomi kocsmából ki-dobta és tetteleg bántalmazta őt.

Egerváry a kanász kihallgatása mellett — vélhetően még azt megelőzőleg — megkereste Hinrichs Vilmost, a vármegye fősebesét, és felszólította, vizsgálja meg a meggyilkolt kovácslegény holttestét, és tapasztalatait hivatalos szakvéleményben rögzítse. Hinrichs e megbízatásának tehát még ugyanazon a napon Balogfán eleget is tett. Az Akacs Mihály táblabíró és Császár Ferenc helybeli esküdt — akiről feltételezhetjük, hogy azonos lehetett azzal a Császár Ferencel, aki szemtanúja volt a balogfai kocsmában történt és tragédiával végződő események nagy részének, és akit Egerváry alszolgabíró később ki is hallgatott — jelenlétében délután 5 órakor kezdődött halottszemlééről készült, három pontból és az összegzésből álló jelentés első szakaszában a fősebes tömören leírta a halálos késszúrás közvetlen előzményeit és tényét, majd először a

⁴³ Egerváry Lajos (1820–1854) 1845. június 9-től Vas vármegye tiszteletbeli aljegyzője, majd ugyanazon év augusztus 27-től a körmendi járás egyik alszolgabírójára, akit érdekes módon a per irataiban konzekvensen szolgabírónak titulálnak. VaML Vas vármegye nemesi köz- és kisgyűlésének iratai (Mkir.) Köz- és kigyűlési jegyzőkönyvek (Kjkv.) 1220/1845., 1702/1845. Néhány pontatlanságot tartalmazó életrajzát lásd *Pálmány Béla*: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848. Bp. 2011. 2. köt. 1673–1674.

⁴⁴ Száraz úrmérték. 1 pozsonyi mérő = 62,08 liter. *Bogdán István*: Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 7.) Bp. 1991. 45–47., 339–344., 611.

⁴⁵ Az 1811-ben, majd 1816-ban végrehajtott devalváció után Magyarországon kétféle fizetőeszköz, a pengőforint és a váltóforint volt forgalomban: 1 pengő- vagy ezüstforint 2,5 bécsi értékű vagy váltóforintot ért. Mindkét forint váltópénze a krajcár volt, és 1 forint 60 krajcárral, 1 garas pedig 3 krajcárral volt egyenlő.

⁴⁶ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.

seb pontos helyét és méreteit, azt követően pedig a szúrás nyomán a kovácslegény combizmaiban és combverőerében bekövetkezett roncsolódásokat rögzítette. Hinrichs összegzése, mint azt fentebb idéztük, Kovács István halálának elsődleges okaként — miután a jelenlévők az intenzív vérzést a sebre helyezett lótrágyával igyekeztek csupán csillapítani — az orvosi ellátás hiányát jelölte meg, melynek következményeként a kovácslegény egyszerűen elvérzett.⁴⁷

A kisnyomi római katolikus plébánia halotti anyakönyvében Németh János plébános bejegyzése arról tanúskodik, hogy a meggyilkolt Kovács Istvánt Balogfán temették el.⁴⁸ Mivel a halottszemlééről készített jelentés szerint Hinrichs Vilmos a vizsgálatot április 12-én délután 5 órakor kezdte meg,⁴⁹ a temetésre valószínűleg április 13-án, esetleg 14-én került sor.

Miután Vas Vármegye Büntetőtörvényszékének soron következő ülését 1847. június 9-én tartották, és a Pontyos elleni per megindításához, valamint az ítélet meghozatalához a kanász szóbeli vallomása, illetőleg a halottszemlééről készült jegyzőkönyv mellett okvetlenül szükségessé vált a gyilkosságba torkolló verekedés idején a balogfai kocsmában tartózkodók kihallgatása, Egerváry Lajos június 7-én tíz olyan személy vallomását vette fel és foglalta írásba, akik április 11-én este 10 és 11 óra között jelen voltak a kocsmában. Mint fentebb már említettük, a kihallgatottak közül végül kilencen — Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, nemes Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály és Schvenk Ferenc — tudtak valamilyen érdemi adatot és tényt közölni a gyilkosság előzményeiről és lefolyásáról. A tizedik személy — név szerint Graczer Ferenc kocsmáros —, mivel a kérdéses időben a kocsmáépület egy másik helyiségében vacsorázott, semmiféle információval nem tudott szolgálni az alszolgabírónak. Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István és Csillag Károly azt állították, hogy Pontyos János és Kovács István szóváltása amiatt keletkezett, hogy előbbi és néhány társa magyar, utóbbi és ivócimborái pedig német zenét akartak a zenészekkel játszatni, Csillag Károly pedig hozzáfűzte azt is, hogy a vita végül ténylegesen azért robbant ki közöttük, mert a kanász a kovácslegény borát a földre öntötte. Nemes Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály és Schvenk Ferenc — annak ellenére, hogy ugyanabban a helyiségben tartózkodtak, ahol a vita elkezdődött és a verekedés nagy része lejajlott — lényegében semmit nem érzékeltek a szóváltásból. Ugyanakkor mind a kilenc személy úgy nyilatkozott, hogy nem látta a tornácon történt késszúrást, és annak ténye csak akkor és azáltal jutott tudomására, hogy az ivóba visszatért és elsápadt Kovács közölte velük, hogy Pontyos megszurta őt. Ugyancsak egybehangozóan vallottak a kihallgatottak arról, hogy mindezek után a kanász hátrahagyva szűrét és kalapját gyorsan eltávozott a kocsmából, de rövid idő múlva egy rossz szűrben és kalapban ismét megjelent, és így már újra a kocsmában

⁴⁷ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „B”. Hinrichs Vilmos vármegyei fősebesz jelentése Kovács István holttestének megvizsgálásáról. Szombathely, 1847. április 12.

⁴⁸ VaML Vas vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye (Fel. akv.) Kisnyomi r. k. halotti (hal.) akv.

⁴⁹ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „B”. Hinrichs Vilmos vármegyei fősebesz jelentése Kovács István holttestének megvizsgálásáról. Szombathely, 1847. április 12.

tartózkodott, amikor a kovácslegény meghalt, sőt ő kötötte fel az elhunyt állát. Nem tért el a kilenc vallomás abban sem, hogy Pontyos nem tanúsított ellenállást, sőt mindkét kezét háta mögé téve, önként engedelmeskedett az őt megkötnöni kívánó személyeknek. Ugyanakkor mindezeket nemes Boda Imre és Horvát Mihály azzal egészítették ki, hogy Kovács István elhunytja után hallották Pontyos magyarázkodó kijelentését, mely szerint azért gyilkolta meg a kovácslegényt, mivel az korábban a kisunyomi kocsmásból kihajította, majd megverte őt. Egerváry Lajos a tíz tanú vallomását tartalmazó hivatalos jelentését még június 7-én készítette el, majd pedig azt a vármegye büntető törvényszéke elé terjesztette.⁵⁰

Ezzel lezárult a gyilkosságot elkövető kisunyomi kanász elleni büntetőper első, előkészületi szakasza, és következett a második: a törvényszék előtti eljárás.

Pontyos János perének tárgyalása

A Pontyos János elleni per Vas Vármegye Büntetőtörvényszéke 1847. június 9-én tartott ülésén kezdődött meg, és a vádat Istóczy Antal, a vármegye első alügyésze képviselte,⁵¹ míg a védőügyvéd feladatait — miután esetünkben a mai terminológia szerint vélhetően kirendelt védő működött közre — az Istóczyt rangban követő vármegyei tisztviselő, Szabó György második alügyész látta el.⁵² A tárgyalás első momentumaként — az eljárás szabályainak megfelelően — a vádbeszéd hangzott el. Az alügyész gyorsan támadásba lendült, és azonnal a kanász által elkövetett, fentebb említett lopást — amelynek miután az eltulajdonított 1 mérő árpa nagy része előkerült, végül 1/4 mérő volt csupán a tárgya — hozta szóba, arra hegyezve ki a dolgot, hogy Pontyos az akkor rá kisza-

⁵⁰ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7.

⁵¹ Istóczy Antal (1812–1851). Vas vármegye 1838. június 18-án megtartott tisztújító közgyűlésén második alügyésszé választották, majd Zichy Károly gróf, a vármegye főispáni helytartója Pozsonyban (ma: Bratislava, Szlovákia), 1839. november 19-én első alügyésszé nevezte ki, mely kinevezést a vármegye 1839. december 2-án lezajlott kisgyűlésén hirdették ki. Az 1842. augusztus 23-án, majd pedig az 1845. augusztus 27-én megtartott tisztújító közgyűlésen megerősítették hivatalában. VaML Mkir. Kjkv. 1102/1838., 2402/1839., 1720/1842., 1702/1845.; VaML Mkir. Köz- és kigyűlési iratok (Kir.) 2402/1839. Itt jegyezzük meg, hogy Istóczy Antal felesége Egerváry Franciska, a Pontyos János és a tanúk kihallgatását végző alszolgabíró unokatestvére volt (*Balogh Gyula*: Vas vármegye nemes családjai. 2. bőv. kiad. Szombathely 1901. 50.). Istóczy Antal és Egerváry Franciska házasságából született Szentkereszt (ma: Táplánszentkereszt) az 1842. november 7-én megkeresztelt Istóczy Győző (VaML Fel. akv. Szentlőrinci, r. k. ker. akv.), aki ügyvéd, szolgabíró, politikus, országgyűlési képviselő és a hazai antiszemitizmus első vezéralakja volt, és aki 1915-ben Budapesten hunyt el. Életrajzát lásd Magyar Életrajzi Lexikon. 1. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp. 1967. 780. p.; *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. 5. Bp. 1897. 187–188. hasáb.

⁵² Szabó Györgyöt az 1842. augusztus 23-án tartott tisztújító közgyűlésen választották meg Vas vármegye második alügyészévé, majd az 1845. augusztus 27-ére összehívott tisztújító közgyűlés megerősítette hivatalában. VaML Mkir. Kjkv. 1720/1842., 1720/1845. Érdeklődésként említjük meg, hogy a perjegyzőkönyvben a védőügyvéd keresztnévét „Boldizsár”-nak írták, ami nyilvánvaló tévedés, hiszen Szabó Boldizsár nevű tiszti alügyésze ekkor nem volt Vas vármegyének. Lehetséges, hogy az elírást az okozta, hogy az 1847. február 8-án lezajlott vármegyei közgyűlésen kihirdették bizonyos Szabó Boldizsár ügyvéd diplomáját. VaML Mkir. Kjkv. 365/1847.

bott büntetésből egyáltalán nem tanult, és amikor április 11-én betért a balogfai kocsmába, az elhangzó zene milyensége miatt először szóváltásba keveredett az őt nem bántalmazó Kovács Istvánnal, majd a vita következtében kialakult verekedés közben kését előrántotta, és agyonszúrta a kovácslegényt. Istóczy kijelentette, hogy a kanászt — az 1723:11. törvénycikkely alapján⁵³ — az okozott károk és felmerülő költségek megtérítése mellett „*magának érdemlett büntetésére, másoknak pedig rettentő példájára, hóhér pallosa által az élők sorából kitöröltetni, a megöletett vérdíjának⁵⁴ megtérítésében elmarasztalni, s a büntető igazságot valóságos végrehajtás által is kiszolgáltatni kívánja.*”⁵⁵ Mondandójának és álláspontjának alátámasztására a vád képviselője a büntető törvényszék elé terjesztette Pontyos április 12-én Egerváry Lajos alszolgabíró előtt tett vallomásának jegyzőkönyvét, Hinrichs Vilmos vármegyei főbész által az ugyancsak április 12-én elvégzett halottszemlééről készült hivatalos jelentést, valamint az Egerváry Lajos előtt június 7-én elhangzott tíz tanúvallomást rögzítő hivatalos beszámolót, és kérte a vallomások meghitelesítését.⁵⁶

Először a kanász vallomását olvasták fel, és miután a leírtakkal Pontyos egyetértett, annak tartalmát hitelesítették,⁵⁷ majd a bűncselekmény előzményeiről és lefolyásáról, illetőleg utózöngéiről a tíz kihallgatott személy vallomásai alapján készült összefoglaló hangzott el teljes terjedelmében, amelyet a tárgyaláson megjelent tanúk — Császár Ferenc, Sáli Ferenc, Graczer Ferenc, Csillag Károly, Horvát István, nemes Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály és Schvenk Ferenc — helyben hagytak és elfogadtak.⁵⁸

Ennek nyomán Vas Vármegye Büntetőtörvényszéke szükségesnek látta, hogy nemes Boda Imrét, Sipos Jánost és Horvát Mihályt szembesítsék Pontyos Jánossal, aminek során a tanúk — vallomásuk tartalmát megismételve — a kanász szemébe mondták, hogy „*ő a kérdéses gyilkosság után azt mondotta, miszerint a kovácslegényt bosszúból, egy ízben rajta elkövetett méltatlanságért szúrta meg.*”⁵⁹

⁵³ Az 1723:11. törvénycikkely 10. §-a a fentiekkel összefüggésben a következőket tartalmazza: „*Ugy a hamis oklevelek készítőit és hamis pecsétek vésőit és e mellett a mások életére leselkedőket szintén halállal; az élet és egyszersmind javak elvesztésére törőket s ez uton az ártatlanokat károkkal és költségekkel terhelőket, az élet elvesztésén felül, a károknak és költségeknek az oklevélkészítők s pecsétvésők saját vagyonából megevendő megtérítésével is büntessék.*” Magyar Törvénytár. 1657–1740 i. m. 557.

⁵⁴ Vérdíj, fejdíj, fejpénz vagy fejválság. Latinul homagium. Büntetőjogi értelemben eredetileg a nagyobb hatalmaskodás büntetést elkövető által fizetendő díj volt, amellyel az érintett személy fejét, azaz életét megváltotta. Jelentéstartalma azonban a későbbiekben megváltozott, és korszakunkban az emberölést elkövető elítélte a bíróság által kirótt pénzüsszeget értették alatta. Uo. 149., 151.; Szlemenics Pál: Magyar fenyítő törvény. 4. javított s a legújabb törvények- és rendeletekkel bővített kiad. Jav., bőv. Ökröss Bálint. Pest 1865. 178–179.

⁵⁵ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Perjegyzőkönyv (Pjvk.).

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisnyom, 1847. április 12.

⁵⁸ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „C”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Császár Ferenc, Bokor József, Sáli Ferenc, Horvát István, Csillag Károly, Boda Imre, Sipos János, Horvát Mihály, Schvenk Ferenc és Graczer Ferenc vallomásáról. Szombathely, 1847. június 7. Felhívjuk a figyelmet, hogy a vallomást tett személyek közül Bokor József héraházi kanász neve nem szerepel a vallomásokat meghitelesítők között. Sajnos ennek okáról nem adnak információt a források.

⁵⁹ Uo.

Az így sarokba szorított és magát nyilván igen kényelmetlenül érző Pontyos — talán védője tanácsára, de minden biztonnal belátva, hogy az adott helyzetben tagadással nem sokra megy — elismerte a tanúk által elmondottakat, de azonnal hozzátette, hogy ominóza „*kijelentése nem szívéből eredett, s ő a gyilkosságot minden előbbi esetre való emlékezés nélkül, bosszútól távol, pillanatnyi fölhevülés közben követte el.*”⁶⁰

A szembesítést követően Istóczy Antal kissé váratlanul — talán nem érzvén elég fajsúlyosnak és erőteljesnek a vádlott és a tanúk vallomásait az általa kért, halálos ítélet meghozatalához — kijelentette, hogy a végső ítélet megszületése előtt okvetlenül szükségesnek látja a vádlott korábbi életmódjának és magaviseletének kivizsgálását, valamint keresztlevelének, azaz a megkereszteléséről készült anyakönyvi bejegyzés hiteles másolatának bemutatását. A törvényszék elfogadta a felperes indítványát, és ennek megfelelően egyrészt a tárgyalást elnapolta, másrészt Egerváry Lajos feladatává tette a vizsgálat lefolytatását és a kanász keresztlevelének beszerzését.⁶¹

A Pontyos János elleni pótlólagos vizsgálat

Vas Vármegye Büntetőtörvényszéke 1847. június 12-én megtartott ülésén némileg módosította 3 nappal korábbi döntését, ugyanis ekkor Egerváry Lajost bár írásban valóban utasították, hogy folytasson vizsgálatot és készítsen jelentést Pontyos korábbi életmódjáról és életviteléről, ám nem őt, hanem Fejér Lajos járási esküdtet⁶² bízta meg, hogy a rohonci római katolikus plébániától kérjen hivatalos másolatot a vádlott megkereszteléséről.⁶³

2 nappal később Szabó György másodalügyész — a vármegyei börtönben tartott vizsgálatot követően — a büntető törvényszék elé terjesztette a vizsgálat során szerzett tapasztalatait rögzítő jelentését.⁶⁴ E beszámoló 8. pontjában a másodalügyész — miután a börtönvizitációkor Pontyos János azt közölte vele, hogy „*Kisunyomban volt gazdájánál két szűre, 1 sipkája, 5 pár fehér ruhája, mellénye és nyakravalója maradván*”⁶⁵ — javasolta, hogy Egerváry alszolgabíró a kanász volt gazdáját szólítsa fel a felsorolt ruhadarabok átadására.⁶⁶

Vas Vármegye Büntetőtörvényszéke 1847. június 14-én tartott ülése Szabó György javaslatát akceptálva, Egervárynak meghagyta, hogy a vármegyei börtönben raboskodó Pontyos János Kisunyomban lévő „*két szűrét, 5 pár fehér*

⁶⁰ Uo.

⁶¹ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pjkv.

⁶² Fejér Lajost Vas vármegye 1842. augusztus 23-án tartott tisztújító közgyűlésén a szombathelyi, az 1845. augusztus 27-én lezajlott tisztújító közgyűlésén pedig a kőszegi járás esküdtjévé választották. VaML Mkir. Kjkv. 1720/1842., 1702/1848.

⁶³ VaML Mbtir. A büntetőtörvényszék üléseinek jegyzőkönyvei (Btvszjkv.) 196/1847.; VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. „D”. Kivonat Vas vármegye Büntetőtörvényszéke 1847. június 12-én megtartott ülésének jegyzőkönyvéből. Szombathely, 1847. június 12.

⁶⁴ VaML Mbtir. A büntetőtörvényszék üléseinek iratai 214/1847.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo.

*ruháj[á]t, sapkáját, s mellényét és nyakravalóját*⁶⁷ kérje el egykori gazdájától, és azokat adja át a kanásznak.

Azt, hogy e megbízatást az alszolgabíró mikor teljesítette, nem őrizték meg a források, annyit azonban tudunk, hogy — miután a gyilkossággal vádolt Pontyos János ügyében a tárgyalás folytatását a vármegyei büntető törvényszék 1847. szeptember 18-án esedékes ülésére tűzte ki — az ezt közvetlenül megelőző napokban több, a perrel összefüggő esemény ment végbe. Így szeptember 13-án Hinrichs Vilmos — azt követően, hogy megvizsgálta a kanászt — hivatalos igazolást állított ki arról, hogy Pontyos János alkalmas testi büntetés, nevezetesen botütések elviselésére,⁶⁸ szeptember 17-én pedig a büntető törvényszéktől június 12-én, tehát még jó negyedévvél azelőtt kapott feladatát teljesítve, Egerváry Lajos Kisunyomban személyesen tájékozódott Pontyos korábbi magatartásáról, és általában életviteléről. Az alszolgabíró először a település — a vizsgálatról készült jelentésben név szerint meg nem említett — előjáróit kérte magához, ám azok semmiféle terhelő tényt nem tudtak Pontyosra mondani. Az előjárók mellett az alszolgabíró csupán Ekamp József és Kiskos János fogadósoknál érdeklődött a kanász esetleges viselt dolgairól.⁶⁹ Ekamp, ha nem is sokat, de annyit el tudott mondani, hogy amikor Pontyos János és Kovács István a farsang időszakában — előbbi vallomásából tudjuk, hogy ez február 14-én, azaz napra pontosan 8 héttel utóbbi halála előtt történt — a kisunyomi kocsmában összeszólalkozott, és a kovácslegény botjával megütötte a kanászt, az a következő szavakkal reagált: „»Megállj, ezt még megbánod!«”⁷⁰

Kiskos János pedig egy, a balogfai kocsmában történetekhez sokban hasonló, ugyancsak a farsang idején lejátszódott, de szerencsésen végződő inzultusról számolt be, amelynek központi figurája szintén Pontyos volt. Eszerint a kanász egy alkalommal a kisunyomi fogadóba kívánt betérni, ám ezt Kiskos nem akarta hagyni, és igyekezett őt kitessékelni. Törekvése nem járt sikerrel, de miután egy Mátyás keresztnevű, Kisunyomban húsméréssel foglalkozó zsidó a segítségére kelt, ketten végül, ha nehezen is, de el tudták Pontyost távolítani a vendégszobából.⁷¹ Eközben azonban a kanász a zsidó lábát „megkapván, az elővett késével hozzászúrt, mely szúrás azonban a nadrágon ejtett lukon kívül egyéb következtetést nem vont maga után.”⁷² Egerváry Lajos a kisunyomi előjárók, valamint Ekamp József és Kiskos János fogadósok által elmondottakat rögzítette, és jelentésének zárásaként említést tett arról, hogy a kanász még a télen kisebb mennyiségű árpát tulajdonított el, mely tettért tőle fenyegetést kapott.⁷³

⁶⁷ VaML Mbtir. Btvszjvk. 214/1847.

⁶⁸ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „G”. Hinrichs Vilmos vármegyei főbész igazolása arról, hogy Pontyos János alkalmas testi büntetés elviselésére. Szombathely, 1847. szeptember 13.

⁶⁹ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „E”. Egerváry Lajos alszolgabíró jelentése Pontyos János korábbi életmódjáról és életviteléről. Szombathely, 1847. szeptember 17.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

Emlékezhetünk, hogy Vas Vármegye Büntetőtörvényszéke június 12-én Fejér Lajosnak is feladatot adott a Pontyos elleni perrel kapcsolatosan. Tekintettel arra, hogy a per tárgyalását szeptember 18-ára napolták el, a járási esküdt — akinek valószínűleg a körmére égett a megbízatás teljesítése — ugyanerre a napra keltezett jelentésében arról számolt be, hogy „*Pontyos Jánosnak, ki magát rohonci születésűnek vallja, keresztelőjét az ottani anyakönyvben kerestem, de nem találtam.*”⁷⁴

Annak nyomán, hogy a vármegyei főbész hivatalos szakvéleménye, az Egerváry Lajos által írt jelentés, valamint Fejér Lajos hivatalos tudósítása beérkezett Vas Vármegye Büntetőtörvényszékére, folytatódhatott a Pontyos János elleni büntetőper. Csupán mellékesen jegyezzük meg, hogy e három dokumentum elkészüléséhez több mint 3 hónap szükségeltetett, az pedig egyenesen furcsa, hogy a per második szakaszában egy olyan személy állt bírái előtt, akinek pontos születési helye és ideje a törvényszék előtt nem volt ismeretes.

A tárgyalás folytatása

1847. szeptember 18-án Pontyos perének második szakasza azzal vette kezdetét, hogy Istóczy alügyész négy iratot terjesztett a bíróság elé: 1. Az Egerváry Lajos alszolgabíró számára a büntető törvényszék június 12-i ülésén adott, a kanász korábbi magatartásáról és életviteléről való tájékozódást előíró megbízást. 2. Az ennek alapján végrehajtott vizsgálatról szeptember 17-én kelt jelentést. 3. Fejér Lajos járási esküdt szeptember 18-án írásba foglalt tudósítását, mely szerint a rohonci római katolikus keresztelési anyakönyvben nem talált Pontyos megkereszteléséről szóló bejegyzést, és mely fejleménnyel kapcsolatban nem érthető, hogy sem ekkor, sem később miért nem próbált meg a törvényszék a végére járni a kanász pontos születési helyének és idejének. 4. Végül pedig Hinrichs Vilmos vármegyei főbész szeptember 13-án kiállított bizonyítványát arról, hogy a kanászlegény testi büntetésben részesíthető. Ezután az alügyész kijelentette, hogy a kanász szóbeli vallomása, valamint a tanúk által elmondottak alapján teljesen egyértelmű, hogy Pontyos János gyűlölettel viseltette Kovács István iránt, és megölését „*előre feltett szándékkal*”⁷⁵ követte el, ezért azt indítványozta, hogy a büntető törvényszék „*mint szándékos gyilkost*”⁷⁶ ítélje el, egyszersmind kötelezze az áldozat fejdíjának és a tanúvallomások elkészítésével összefüggő költségek megfizetésére.

Az eljárás szabályai szerint ekkor a védelem kapott szót. Mint fentebb már említettük, a kanászlegény védelmét Szabó György, a vármegye második alügyésze látta el, aki replikájának kezdetén azonnal visszautasította Istóczy Antal interpretációját, és úgy foglalt állást, hogy Pontyos ugyan szándékos gyilkosságot követett el, de tettét előre megfontoltnak és kiterveltnek egyáltalán

⁷⁴ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „F”. Fejér Lajos járási esküdt jelentése Pontyos János keresztelési anyakönyvi bejegyzésének kereséséről a rohonci római katolikus plébánia anyakönyvében. Szombathely, 1847. szeptember 18.

⁷⁵ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pjkv.

⁷⁶ Uo.

nem lehet minősíteni, „hanem inkább balvéletlen esetnek”,⁷⁷ majd hozzátette: a beterjesztett iratokból kiviláglik, hogy bár a kanász megfenyegette Kovácsot, de nem megöléssel fenyegette, a késszúrást pedig éppen a meggyilkolt viselkedése provokálta ki, hiszen a kovácslegény „már egy ízben a korcsmából kiverte, és jelen esetben is rajta tipródott, midőn alperes maga védelmére kését kihúzáván a szerencsétlen szúrást véletlenül megtette.”⁷⁸ Az ügyesen taktikázó és érvelő védőügyvéd ezután egyrészt nyomatékosan hívta fel a törvényszék figyelmét, hogy a vádlott cselekedetét megbánta, amit az is bizonyít, hogy bár tette után elfutott a színhelyről, hamarosan visszatért, és a „haldoklónak állát saját kezeivel még fel is kötötte, és maga magát a megkötözésre ált[al] is engedte”,⁷⁹ másrészt védenek mérséklésére hozta fel azt is, hogy az orvosi halottszemle szerint a szúrás „csupán a sok vér elfolyása miatt hozott maga után halált”.⁸⁰ Végezetül Szabó — miután újólág hangsúlyozta, hogy a Pontyos késszúrása véletlenül vezetett a kovácslegény halálához, és a vádlott megbánta tettét — azt kérte a bíróságtól, hogy az Istóczy Antal alügyész által előterjesztett halálbüntetéstől tekintsen el, és a kanászra „vétségéhez képest mérsékelt büntetést”⁸¹ szabjon ki.

A vármegyei törvényszék ítélete Pontyos János bűnperében

A beterjesztett iratok, valamint a vád- és a védőbeszéd alapján Vas Vármegye Büntetőtörvényszéke arra az álláspontra helyezkedett, hogy saját vallomásából és a tanúk vallomásaiból egyértelműen bebizonyosodott, hogy Pontyos János vádlott 1847. április 11-én „a balogfai korcsmában, midőn a magyar tánc elsőbbség[é]rt több ott mulatókkal a német tánc ellen versenyzkedett volna, azok által a földre leszorítottván, addig hurcoltatott, míglen e méltatlanság miatt felingereltetve, az őt földhöz sújtók kezei közül kimenekült, s mellénye zsebjéből elővont bicsak evőkéssel a szerencsétlen Kovács Istvánt⁸² a B. alatti orvosi bizonyítvány⁸³ szerint oly veszedelmesen ágyékba szúrta, hogy tüstént meg is halt a mértéken túli vérelfolyás következtében.”⁸⁴ A bíróság úgy találta, hogy a per során bemutatott okiratok nem igazolták, hogy a kanász eleve és kifejezetten az az céllal tért volna be Balogfán a kocsmába, hogy Kovácsot megölje, sőt az a tény, hogy a kovácslegény támadta meg és kezdte ütlegetni őt, azt mutatja, hogy minden kétséget kizáróan a vádlott „a gyilkolást minden előre elhatározott szándék nélkül, egyedül a pillanatnyi fölhevülés közben követte el”.⁸⁵

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Uo.

⁸² Érdekesség, hogy a Pontyos elleni ítélet szövegét a perjegyzőkönyvbe rögzítő személy Kovács Istvánt — nyilvánvaló tévedésből — Kovács Jánosnak „keresztelte át”, és ennek következtében e névhiba megjelent a vármegyei büntető törvényszék üléseinek jegyzőkönyvében is.

⁸³ Ez Hinrichs Vilmos vármegyei főbész Kovács István holttestének megvizsgálásáról 1847. április 12-én készített jelentése volt, amely a permellékletek sorában a „B” betűjelzést kapta.

⁸⁴ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pjkv.

⁸⁵ Uo.

A törvényszék a halottszemlééről készült seborvosi bizonyítvány alapján ugyanakkor arra a következtetésre jutott, hogy mérsékli a vádlott tettének súlyosságát az a tény, hogy Kovács István halála „nem a szúrás gyógyíthat[at]/lanságából, hanem a nem alkalmazott orvosi segedelem miatt[i] nagymértékű vér-elfolyásból következett”,⁸⁶ és ugyancsak enyhítő körülményként vette figyelembe azt is, hogy tette után a kocsmásból hazafutó Pontyos nemsokára visszatért, „sőt bűnbánó kebelnek egész megilletődésével a szerencsétlen halottnak állát föl is kötötte, s magát a bűnfenyítő hatalomnak átadta.”⁸⁷

Összességében — tekintettel a rendelkezésre álló hivatalos okiratokra, valamint a két tárgyaláson elhangzottakra — Vas Vármegye Büntetőtörvényszéke elvetette Istóczy Antal ügyész halálos ítéletet kérő indítványát, és a vádlottat a kihirdetéstől számított „3 évi nyűgvasban, szokott sanyarítások mellett eltöltendő börtönre, s félévénként 25, öszvesen 150 pálcacsapásokra”⁸⁸ ítélte, továbbá kötelezte 200 pengőforint fejdíj, a tanúvallomások elkészítésére fordított, de meg nem nevezett összeg, valamint a 146 pengőforint 11 krajcár összegű börtöntartási költség megfizetésére, ám az ítélet végrehajtása előtt a pert a Királyi Táblához „felsőbb átvizsgálás végett fellebbezteni”⁸⁹ rendelte.

A vármegyei törvényszék ítéletének kihirdetésével befejeződött a per második szakasza, ám a fellebbezéssel máris kezdetét vette a harmadik, perorvoslati szak.

A Királyi Tábla ítélete Pontyos János ügyében

A Vas Vármegye Büntetőtörvényszéke 1847. szeptember 18-án kihirdetett ítélete alapján a Pontyos János elleni per iratait megküldték a Pesten székelő Királyi Táblának, ám miután V. Ferdinánd király 1847. szeptember 17-én az esedékes országgyűlést november 7-re összehívta,⁹⁰ a kanász ügyét nem a magas bírói fórum székhelyén, hanem Pozsonyban tárgyalták, mivel annak elnöke, a királyi személynök a rendi országgyűlés alsótáblájának elnöki tisztét is betöltötte egyben.⁹¹

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Uo. Itt jegyezzük meg, hogy a perjegyzőkönyvben az ítélet e része téves számadatokat tartalmaz. Az a személy ugyanis, aki az ítélet szövegét a perjegyzőkönyvbe leírta, a félévente esedékes 25 botütést rosszul összesítve, mindösszesen 300 botütést írt. Ugyanakkor nehezen magyarázható, hogy ez a bíróság egyetlen tagjának sem, illetve az alügyésznek és a védőnek sem tűnt fel, később sem korrigálták. A vármegye büntető törvényszéke üléseiről készült jegyzőkönyvben azonban már a helyes számadatok szerepelnek, ami azt mutatja, hogy az ítélet perjegyzőkönyvből ide történő átmásolása-kor az azt végző személy kiigazította a hibát. VaML Mbtir. Btvszjkv. 281/1847. Ugyancsak megjegyzendő, hogy a Pontyos János ellen meghozott ítélet perjegyzőkönyvben, illetőleg a vármegyei büntető törvényszék üléseiről készült jegyzőkönyvben olvasható szövege a fentiekben kívül több más helyen sem fedi teljesen egymást. Mivel ezeknek az eltéréseknek nincs érdemi jelentőségük, az előbbieken túl nem ismertetjük őket.

⁸⁹ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pjkv.

⁹⁰ VaML Mkir. Kjkv. 2155/1847.

⁹¹ Bónis Gy. – Degré A. – Varga E.: A magyar bírósági szervezet i. m. 112.; Csizmadia A. – Kovács K. – Asztalos L.: Magyar állam- és jogtörténet i. m. 213., 215.; Fényes E.: Magyarország leírása i. m. 120.

A Királyi Tábla — kizárólag a megküldött periratok (perjegyzőkönyv, valamások, tudósítások, jelentések stb.) alapján — 1848. február 3-án tartott ülésén hozta meg döntését Pontyos János ügyében, amelynek lényege a következő volt: „*Alperesnek büntette a megyei törvényszéki ítéletben felhozott mentőkörülményeknél fogva kisebb beszámítás alá esvén, a reárárt büntetés a jelen ítélet kihirdetésétől számítandó, vasban, közmunkában, hetenkint kétnapi böjt mellett, a szeszes italok folytonos nélkülözésével, s félévenként 30 pálcaütések elszenvedésével kitöltendő 2 évi rabságra leszállíttatik, ennyiben változván, egyebekben pedig helyben hagyatván a megyei törvényszéknek ítélete, végrehajtás végett a per hozzá visszaküldetik.*”⁹² Ez azt jelentette, hogy — miközben változatlan maradt a kanász pénzfizetési kötelezettsége —, börtönbüntetését 3-ról 2 évre enyhítették, bár ez az egyévnyi csökkentés a két ítélet kihirdetése között eltelt közel 6 hónap miatt valójában „csak” fél esztendőt jelentett, ugyanakkor a vármegyei törvényszék által kiszabott összesen 150 botütést úgy mérsékelte a Királyi Tábla 120 ütésre, hogy a félévenként esedékes penzumot 25-ről 30-ra emelte.

A Királyi Tábla e döntését V. Ferdinánd király nevében a Pozsonyban 1848. február 13-án kiadott ítéletlevelbe foglalták,⁹³ amelyet a Királyi Tábla elnöke, Zarka János személynök⁹⁴ — két másik per ítéletlevelével, valamint a három per irataival együtt — február 22-én kelt leirata mellett küldött meg Vas vármegyének. A személynök e leirata március 1-jén érkezett meg Szombathelyre,⁹⁵ és ennek nyomán, a vármegye következő, március 13-ára összehívott közgyűlésén azt további intézkedés céljából a büntető törvényszékhez tették át.⁹⁶

Vas Vármegye Büntetőtörvényszéke 2 nappal később, tehát március 15-én megtartott ülésén felolvasták a Királyi Tábla február 3-án meghozott ítéletét, mely szerint Pontyos János 1848. március 13-ától kezdődően „*vasban, közmunkákban, szokott böjttel kétévi börtönzést, s félévenként 30 pálcaütéseket szenvedend*”,⁹⁷ továbbá köteles 200 pengőforint fejdíjat és nem nevesített összegű börtöntartási költségeket fizetni, mely pénzüsszegek beszédésével Egerváry Lajos alszolgabíró bízta meg.⁹⁸

Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a vármegyei törvényszék előtt kihirdetett ítélet két ponton különbözik a Királyi Tábla ítéletétől. Egrészt az előbbi,

⁹² VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. V. Ferdinánd király ítéletlevele Pontyos János perében. Pozsony, 1847. február 13.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Zarka János 1804. december 15-én született a Vas vármegyében lévő Czomaházán (ma: Meggyeskovácsi). Vas vármegye 1834. június 6-án kezdődött közgyűlésén országgyűlési követté, az 1838. június 16-án tartott tisztújító közgyűlésén másodalispánná, majd az 1839. május 5-ei közgyűlésen ismét országgyűlési követté választották, ezért megvált előbbi funkciójától. 1848 augusztusának közepén nevezte ki az uralkodó személynökké. 1856. október 8-án Nagykölkeden hunyt el. VaML Mkir. Kjkv. 718/1834., 1102/1838., 759/1839.; VaML Mkir. Kir. 718/1834., 759/1859.; VaML Mft. Egyházzszeg, r. k. ker. akv.; VaML Fel. akv. Nagykölkedi, r. k. hal. akv.; Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen, 1847–1848. (Kossuth Lajos összes munkái XI.) Sajtó alá rend., bev. tan. Barta István. Bp. 1951. 36., 259., 286. Részletes — ám keresztelési dátumát hibásan közlő — életrajzát lásd *Pálmány B.*: A reformkori magyar országgyűlések i. m. 1. köt. 669–670.

⁹⁵ VaML Mkir. Kir. 701/1848.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ VaML Mbtir. Btvszjvk. 17/1848.

⁹⁸ Uo.

az utóbbival ellentétben nem említette a kanász által megfizetendő összegek között a tanúvallomások felvételére fordított költségeket, másrészt pedig kimaradt belőle a Királyi Tábla ítéletében olvasható azon kikötés, mely szerint a büntetést „*a szeszesitalok folytonos nélkülözésével*”⁹⁹ kell letöltenie. Lehet azonban, hogy az alkoholtartalmú italok fogyasztásának teljes tiltása eleve beletartozott a Vas vármegye börtönében büntetésüket töltő rabokat sújtó „*szokott sanyarítások*”¹⁰⁰ körébe. Nem tudjuk, hogy ezek az eltérések tévedés vagy tudatos döntés következményei voltak, annyi azonban tény, hogy a vármegyei törvényszék 1848. március 15-én lezajlott ülésén a Királyi Tábla ítéletének kihirdetésével lezárult a Pontyos János ellen szinte napra pontosan 11 hónappal korábban megkezdődött vizsgálat és az azt követő büntetőper. Így a kisnyomi kanász — aki persze 1847 áprilisának közepe óta már a vármegye tömlőcében raboskodott — immáron megkezdte 2 év időtartamú, vasban és közmunkával eltöltendő, heti kétnapi bójttal, továbbá félévente 30 botütéssel, és talán „*a szeszesitalok folytonos nélkülözésével*”¹⁰¹ nehezített börtönbüntetését.

Tétova konklúziók

Ahhoz, hogy a fentebb talán szükségtelen alaposággal bemutatott bűnesetből levonható, általános érvényűnek tekinthető tanulságokat — ha akadtak ilyenek egyáltalán — megfogalmazzuk, először tekintsük át a történet mai rendőrségi zsargon szerint készült summázatát.

1847 húsvétja utáni vasárnap este K.-ban, egy Vas vármegyei faluban lakó, két, húszas éveinek első felében járó fiatalember — P. J. kanász és K. I. kovácslegény — a szomszédos község kocsmájában először szóváltásba keveredik, majd pedig néhány, segítségükre kelő és a vitába bekapcsolódó személlyel együtt verekedni kezdenek, aminek során a kanász késével a kovácslegényt combon szúrja. P. J. ezután elfut tettének színhelyéről, de hamarosan visszatér oda, és ő maga is jelen van a kocsmában, amikor az általa súlyosan megsebesített K. I. a megfelelő orvosi ellátás hiányában annyi vért veszít, hogy meghal. A tettest — aki nem ellenkezik, sőt önként a jelenlévők kezére adja magát — az ellene már a gyilkosság másnapján megindult vizsgálat befejeződése után a vármegye büntető törvényszéke elé állítják, amely börtön- és botbüntetésre ítéli őt. A felsőbb vizsgálatra és jóváhagyásra felterjesztett per azzal zárul, hogy a Királyi Tábla valamelyest enyhít a megyei törvényszék által a kanászra kiszabott büntetésen.

Az előző néhány mondat elolvasása után egyértelmű, hogy egy szokványosnak mondható, jelentéktelen ok miatt kezdődött vita nyomán kialakult szituáció hirtelen elfajulása következtében tragikus módon zárult cselekménysor-

⁹⁹ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. V. Ferdinánd király ítéletlevele Pontyos János perében. Pozsony, 1847. február 13.

¹⁰⁰ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pjkv.

¹⁰¹ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. V. Ferdinánd király ítéletlevele Pontyos János perében. Pozsony, 1847. február 13.

ral van dolgunk, amely éppúgy megtörténhetett volna — és meg is történt — a 17., a 18. vagy éppen a 20. században is.

Ugyanakkor már nem tűnik annyira hétköznapiinak a helyzet, ha egy kicsit jobban megvizsgáljuk, hogy egyrészt kik, milyen társadalmi helyzetű személyek voltak a történet főszereplői, másrészt pedig hogy súlyossá vált konfliktusuk milyen előzmények után és milyen konkrét helyzetben robbant ki, ráadásul szem előtt tartva azt, hogy a kérdéses események a magyar történelem mely időszakában — vagy ha kissé eufemisztikus kifejezést akarunk használni: milyen szűkebb és tágabb történelmi kontextusban — játszódtak le.

A legutóbb említett szempont érvényesítéséhez — természetesen nem misztifikálva a számok sors- és történelemformáló szerepét — érdemes felfigyelni arra, hogy Kovács István balogfai kovácslegény meggyilkolása a magyar történelem egyik legjelentősebb eseménye, az ország polgári átalakulását megalapozó, az 1847/1848. évi országgyűlésen elfogadott, úgynevezett áprilisi törvénycikkelyek királyi szentesítése és kihirdetése előtt napra pontosan 1 eszterdóvel történt, míg Pontyos János azon a napon kezdte meg a rá kirótt börtönbüntetés letöltését, amikor Bécsben forradalom tört ki és Metternich kancellár elmenekülni kényszerült a császárvárosból, mely napon született meg egyúttal a *12 pont* és a *Nemzeti dal* is. A két időpont, vagyis 1847. április 11. és 1848. március 13. között, különösen az időszak utolsó részében igen jelentős társadalmi és politikai, a szó szoros és átvitt értelmében: forradalmi változások játszódtak le Európában, kiváltképpen Franciaországban és az itáliai tartományok némelyikében, és ezek közvetlen és igen jelentős hatást gyakoroltak a Habsburg Birodalomra is. Magyarországon ezalatt a közel 1 év alatt többek között megkezdte működését a Pesti Hengermalom és Vasöntő, kikerült a sajtó alól Eötvös József *Magyarország 1514-ben*, Fényes Elek *Magyarország leírása* és Széchenyi István *Javaslat a magyar közlekedésügy rendezéséről* című munkája, megjelent az *Ellenőr* című zsebkönyv, megszületett a liberális ellenzék egyik alapvető, programadó dokumentuma, az Ellenzéki Nyilatkozat, átadták rendeltetésének a Wiener Neustadt és Sopron, valamint a Pest és Szolnok közötti vasútvonalat, távírókapcsolat létesült Pozsony és Bécs között, 1847. november 11-én pedig megnyílt és azt követően szinte folyamatosan ülésezett — amint később kiderült — az utolsó rendi országgyűlés. Ma már tudjuk, hogy e nagyjából 11 hónap valójában a feudalizmus végső szakaszát jelentette Magyarországon, amit az 1847. április 11-én este 10 óra tájban a balogfai kocsmában bekövetkezett szócsata, majd az abból kialakult és tragikus véget ért verekedés szereplői, valamint jelen lévő cimboráik és/vagy szesztestvéreik persze nem sejtettek és nem is sejtettek.

A késelés két főszereplője közül az elkövető Pontyos János, a Kisunyomban lakó és Szegedy Károly szolgálatában álló, gyakorlatilag teljesen vagyontalan kanász volt, aki vallomásaiban 24 évesnek mondta magát, állítása szerint Rohoncon született, bár bizonyos, hogy születési helyét illetően valótlanúságot állított. Nem tudjuk, mióta élt Kisunyomban, mióta alkalmazták kanászként, annyi azonban biztos, hogy a falusi társadalom kevésbé tehetőshöz tartozott, ugyanakkor az általa halálosan megsebesített, 21 éves kovácslegény jogál-

lását tekintve nemes volt, aki egy tipikus Vas vármegyei kisnemesi faluban, Bődön született. Apja, Kovács Boldizsár hétszilvafás nemesként családjával gyakorlatilag paraszt módra, a zsellérek szintjén élt, így nem meglepő, hogy István fia kovácsmesterséget tanult. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy önmagában a nemesi jogállás, valamint az ahhoz gyakran szorosan tapadó, ugyanakkor jórészt csupán a messi múltba tűnő, de talán valójában akkor sem létező, generációkon át mégis konokul továbbhagyományozott, a mindennapi valóságban azonban csupán illúzióként megjelenő, tehető nemesi família vágyképe talán olyan határozott és erős öntudat forrása lehetett, amelynek révén még a kisunyomi kovácslegény is többnek, jobbnak és különbnek tartotta magát nemcsak a falubeli kanásznál, hanem a nálánál sokkal jobb és biztosabb anyagi helyzetű, de nemesi címmel nem rendelkező személyeknél is.

Így azután a felületes, pusztán Pontyos János és Kovács István társadalmi státuszára figyelő és az eseményeket kizárólag az osztályharcos hagyományok fekete, szarukeretes, kissé karcos és elhomályosult lencséjű szemüvegén át megítélő vizsgálódás kettőjük összeütközését akár a jobbágy és a földesúr közötti antagonisztikus ellentét egyik megnyilvánulási formájának is tarthatná, amely megelőzte, mintegy „beharangozta” a hamarosan — persze csak történelmi léptékkal hamarosan — bekövetkező forradalmat, amelynek többek között a magyarországi jobbágyrendszer felszámolása köszönhető. E vélekedés természetesen alapvetően lenne téves többek között azért is, mert a kanász és a kovácslegény konfliktusát nem jogi helyzetük különbözősége indukálta és táplálta, ráadásul „osztályhelyzete” alapján Pontyos személyét talán még megfeleltethetnénk a nincstelen, ebből adódóan a forradalom eszméire fogékony, tetterre kész zsellérével, ám amint azt fentebb vázolni igyekeztünk, Kovács Istvánt bajosan lehetne a jobbágyok vérét és zsírját szívó, azokat kizsákmányoló, áru-termelő közép- vagy nagybirtokos magyar nemes archetípusával azonosítani.

Ezek után a két fiatalember közötti vita, majd a tragikusan végződő verekedés kiváltó okát — amely a vallomások túlnyomó többsége szerint amiatt keletkezett, hogy a kanászlegény és társai magyar, a kovácslegény és cimborái pedig német táncot, azaz zenét kívántak hallgatni, illetőleg a zenészekkel játszani — érdemes alaposabban megvizsgálni. Mind a szemtanúk, mind pedig Pontyos vallomása alapján úgy tűnik, hogy a szóváltás megkezdődése előtt közvetlenül német zenét játszottak a muzsikusok, amikor is — nyilván annak pontos ismeretében, hogy azt Kovács Istvánék rendelték — talán Pontyos személyesen, vagy barátai társaságában és támogatásával azzal az igénnyel fordult a zenészekhez, hogy immáron magyar zene szóljon a magyar — értsd: a balogfai — kocsmában. Azt is valószínűsíthetjük, hogy a kanász sejtette, sőt talán biztos is lehetett benne, hogy a kovácslegény nem hagyja annyiban a dolgot, és ismét német táncot akar húzatni. Ráadásul van egy tanúvallomás, amely azt állítja, hogy az összeütközést az indukálta, hogy Pontyos János földre öntötte Kovács borát. Minden bizonnyal ez utóbbi esemény már csak az utolsó, vagy már az utolsó utáni cseppet jelentette abban a bizonyos pohárban. E ponton talán nem felesleges megemlíteni, hogy mind az események színhelye, azaz Balogfa, mind a civakodásban élen járó személyek lakóhelyei, vagyis Kisunyom és Héraháza is

magyar falvak voltak,¹⁰² ráadásul a német és a magyar zenét felváltva rendelő személyek között — legalábbis neveik alapján, bár igaz, ez önmagában nem perdöntő bizonyíték — nem akadt egyetlen német anyanyelvű sem. Így joggal merül fel a kérdés: vajon a német zene, illetőleg tánc valószínűleg újból és újból történő rendelése nem csupán egy szándékos sértés, netán provokáció volt Kovácsék részéről? Vagy éppen fordítva történt? És ez a verekedés is úgy kezdődött, hogy a másik visszaütött, és valójában Pontyos provokált? Sajnos e fontos részletek a periratokból és azok mellékleteiből nem derülnek ki, ugyanakkor azt a nagyon fontos tényt világosan és egyértelműen megőrizték a források, hogy a magyar zenét kedvelő kisunyomi kanász és a német muzsikát előnyben részesítő, ugyancsak Kisunyomban lakó kovácslegény között nem azon a bizonyos estén, és nem a balogfai kocsmában történt az első összeütközés.

Így azután csaknem teljes bizonyossággal állítható, hogy Pontyos János kanász és Kovács István kovácslegény tragikusan végződő szóváltása nem a periratokban olvasható okok miatt, azaz nem azért kezdődött, mert előbbi a magyar zenét kedvelő, igaz hazafi, utóbbi pedig a német dallamokat kultiváló, labancérmű, kozmopolita kismemes volt, mint ahogyan összeütközésük ugyancsak nem tekinthető az 1848 márciusában és áprilisában Bécsben, Pörszonyban és Pesten bekövetkezett események semmiféle előszelének sem, hanem a gyilkosság valójában két, egyazon faluban lakó fiatalember 2 hónappal korábban kezdődött személyes konfliktusának végzetes — és a szó szoros értelmében: gázszos — végkifejletét jelentette.

Ha pedig azt, a fentiekből racionálisan következő kérdést igyekszünk megválaszolni, hogy Pontyos János vajon előre eltervezett és megfontolt szándékkal vagy hirtelen felindultságában ölte meg Kovács Istvánt, nem könnyű egyértelmű felelettel szolgálni.

Ehhez okvetlenül szükséges az események egy olyan részletét megemléteni és alaposan szemügyre venni, amelynek tisztázását sem a vád képviselője, sem a vármegyei törvényszék, sem pedig a Királyi Tábla nem tartotta fontosnak, jóllehet komoly szerepe lehetett volna annak a kérdésnek az eldöntésében, hogy Pontyos előre készült-e a leszámolásra, avagy valóban csak a szerencsétlen körülmények baljós konstellációja vezetett Kovács István halálához. Idézzük fel tehát, mit is vallott a kanászlegény a késszúrásról, illetőleg az azt közvetlenül megelőző pillanatokról: *„Én a földön további hömbölgéseink után az ajtó felé ugorván, mellényem bal zsebjében lévő bicsak késemet előkaptam, miután már a húshagyó előtti vasárnap is egyszer a korcsmából kivetett, eszembe jutván, és a nálam nyitva lévő késemmel [a] kisunyomi kovácslegény ágyikába szúrtam, jóllehet én a döfist [a] lábába kívántam irányozni, de ez máshova esett.”*¹⁰³ A gyilkosság másnapján, tehát közvetlenül az események után, ráadásul még későbbi védőjével való konzultáció előtt tett vallomásában Pontyos egy-

¹⁰² *Fényes Elek*: Vas vármegye mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, 1836. (Vas megyei levéltári füzetek 4.) Bev., jegyz. Benczik Gyula – Mayer László. Szombathely 1991. 63., 64., 68.; *Uő*: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leiratik. Pest 1851. 1. köt. 80., 4. köt. 244.

¹⁰³ VaML Mbtir. Btpir. fasc. 91. nr. 77. Pir. Pm. „A”. Pontyos János vallomása. Kisunyom, 1847. április 12.

értelműen azt állította, hogy a verekedés közben előrántotta bal mellényzsebében lévő, nyitott bicskáját, és miután eszébe ötlött a 8 héttel korábban a kisunyomi kocsmában őt ért inzultus, ágyékon szúrta a kovácslegényt, jóllehet a lábát akarta megdöfni. Ezzel a kanász egyrészt elismerte, hogy nyitott (!) bicskát vagy kést hordott, illetőleg tartott mellényzsebében, másrészt pedig ő maga jelentette ki, hogy a szúrást megelőzőleg visszaemlékezett arra, hogy Kovács István február 14-én előbb kidobta a kisunyomi kocsmából, majd tetteleg bántalmazta őt. Nyilvánvaló, hogy a mellényzsebben kinyitva tartott és hordott kés nem igazán életszerű dolog, ezért bővebb magyarázatra szorult volna, amivel kapcsolatban talán nem érdektelen felidézünk a Kiskos János kisunyomi fogadós vallomásában részletezett esetet, mely szerint Pontyos egy korábban a fogadóban történt veszekedés és verekedés során is késével lábon akart szúrni egy, a Kiskos segítségére kelő zsidó személyt, és csak a véletlen szerencsének köszönhető, hogy nem történt komolyabb baj. Az a körülmény pedig, hogy a kanász az említett előzmények után haragudott Kovácsra, tökéletesen érthető és normális, csak éppen saját érdekeire figyelemmel, teljesen feleslegesen közölt tény volt. Ha pedig mindezeket kiegészítjük Pontyos azon szavaival, amelyeket a kovácslegény elhunya után, mintegy tettére magyarázatként elmondott, miszerint bosszúból és azért ölte meg Kovácsot, mert az őt korábban inzultálta és megverte, lényegében egy látszólag egymásból logikusan következő eseménysor állhat össze. Eszerint Pontyos János az őt korábban ért bántalmazás miatt tudatosan készült a kovácslegénnyel való leszámolásra, és amikor erre a balogfai kocsmában alkalom kínálkozott, talán szóváltást provokált, vagy éppen nem tért ki az elől, majd pedig az annak nyomán kibontakozott verekedés során a mellényzsebében lévő és valószínűleg a gyorsabb és eredményesebb használat érdekében már előzőleg kinyitott késével — nem egészen világos, hogy eredetileg ágyékon vagy lábon akarta, de — combon szúrta Kovácsot.

Nyilvánvaló, hogy ezen állítás minden elemének egyértelmű bizonyítása nem könnyű, sőt megkockáztatjuk: lehetetlen feladat. Annyi azonban teljes biztonsággal állítható, hogy a február 14-én, tehát közel 2 hónappal korábban, a helyi kocsmában ismeretlen okokból és előzmények után lejátszódott affér, amelynek során Kovács István botjával megütötte a kanászt, aki pedig megfenyegette őt, meghatározó, sőt indikáló szerepet játszott abban, hogy április 11-én előbb szóváltás, majd verekedés tört ki közöttük és társaik között. E vélekedést minden kétséget kizáróan alátámasztja Pontyos János közvetlenül Kovács István elhunya után elhangzott, tulajdonképpen magyarázkodó célzatú kijelentése, miszerint azért ölte meg a kovácslegényt, mert az őt korábban a kisunyomi kocsmából előbb kidobta, majd megtaposta. Emlékezhetünk, hogy a kanász e megnyilvánulását az ellene a vármegyei büntető törvényszéken lefolytatott per során a vád képviselője mindvégig nyomatékosan hangsúlyozta, és erre, illetőleg az eljárás folytatásakor a kisunyomi esetről szóló tanúvallomásra alapozva állította, hogy a kanász előre megfontolt szándékkal és bosszúból gyilkolta meg Kovács Istvánt. Tekintettel arra, hogy ezt ketten is hallották és vallották, Pontyos nem állíthatta, hogy nem hangzott el az ominózus mondat. Ezek után pedig nyilván védője tanácsára, önmagát meghazudtolva kényszer-

rült kijelenteni, hogy nem bosszúból és előre eltervezetten, hanem pillanatnyi felindultságában szúrta le és ölte meg ezzel a kovácslegényt. E sikeres cáfolat mellett, egyrészt az a tény, hogy a tett színhelyéről ugyan előbb elfutott, de oda hamarosan visszatért, és hagyta, hogy a jelenlévők megkötözzék, másrészt és alapvetően azonban a halottszemlét végző seborvos hivatalos álláspontja, miszerint Kovács István halála elsődlegesen az orvosi ellátás hiányában fellépő nagyarányú vérveszteség következménye volt, nem kevésbé pedig védőjének ügyes és taktikus működése eredményezte, hogy a kanászt a vármegyei törvényszék erős felindultságban elkövetett gyilkosság miatt marasztalta el, és — az amúgy számára igen jelentős pénzbüntetés mellett — „csupán” háromévi, vasban és szigorítások mellett letöltendő börtönre, valamint félévenként 25 botütésre ítélte, mely büntetést a Királyi Tábla — figyelemmel az említett mentőkörülményekre — valamelyest még mérsékelte is, és így a kanásznak a pénzfizetési kötelezettségen túl az ítélethirdetéstől számított kétévi börtönt és félévente 30 botütést kellett elszednie.

Így azután amikor az 1847 áprilisa óta raboskodó Pontyos János 1850 márciusában kilépett Vas vármegye tömlőcének kapuján, meglepődve érzékelhette, hogy 3 esztendő alatt alaposan megváltozott a világ, és talán egy kocsmában vagy fogadóban ülve és borozgatva hosszasan eltöprengett azon, hogy a számára sok tekintetben új és ismeretlen viszonyok között hol és miként tudja életét folytatni.

WHEN EVEN HORSESHIT WAS OF NO HELP

The Bloody Encounter of a Patriotic Swineherd and an Unpatriotic Blacksmith Lad – or a Foretaste of the 1848 Revolution in a Tavern in County Vas?

by György Tilcsik
(Summary)

The study explores, applying the methods of micro-history, and on the basis of original sources, the events which led to a tragic tavern punch-up in Vas county, as well as the brawl itself and the events of the consequent lawsuit.

On 11 April 1847 a swineherd called János Pontyos, and gentleman István Kovács, a blacksmith lad, both from the village of Kisunyom, who had already been at loggerheads with each other earlier, began to quarrel in the tavern of the neighbouring village called Balogfa, and finally came to grips. During the fight, Pontyos stabbed Kovács in his thigh, who, in the lack of immediate medical help, soon bled to death.

On the basis of the documentation produced during the case launched against the swineherd (minutes, testimonies, reports etc.) the paper precisely reconstructs the events themselves, and follows in detail the process of inquest and trial, in the course of which the comital tribunal, due to the crafty and tactical argumentation applied by the attorney, rejected the prosecutor's proposition for a death penalty and sentenced Kovács to three years imprisonment and 150 blows. The case was eventually appealed to the Royal Court of Justice, which in February 1848 reduced the swineherd's punishment to two years in prison and 120 blows.

Thus János Pontyos, who had been arrested since April 1847, spent the whole period of the 1848 revolution and the consequent war of independence in the prison of Vas county, whence he was finally delivered in March 1850, after the first phase of post-revolutionary retaliation had already ended.